

Најда Иванова¹
Софијски универзитет
„Св. Климент Охридски“
Катедра за словенске језике

Кратко или претходно саопштење
УДК 821.163.6.09-993 Ашкерц А.
82.091:316.7
316.72:316.647.8
81'38:81'42
Примљено 29. 11. 2015.

ПУТОВАЊЕ ПО СРБИЈИ КРОЗ ПОГЛЕД СЛОВЕНАЧКОГ ПИСЦА АНТОНА АШКЕРЦА (1856–1912)

(Лингвистички аспекти имаголошке интерпретације)

У раду је анализиран избор и употреба српских језичких средстава релевантних са имаголошког становништа у структурисању слике Србије у путопису *Izlet u Carigrad* (1893) словеначког писца Антона Ашкерца. Утврђује се улога српских језичких елемената у вербализацији словеначких стереотипа о Србима у оквиру теме о култури путовања која добија на актуелности управо у том периоду у вези са формирањем масовног туризма у Европи. Истиче се потреба за систематском применом метода лингвистике и лингвокултурологије у савременим имаголошким истраживањима.

Кључне речи: лингвоимагологија, култура путовања, словеначка итинерарна литература, Антон Ашкерц, слика Србије

У развоју имагологије као самосталне науке долази до постепеног превладавања спорова око предности „интринзичког“ и „екстринзичког“ приступа књижевном делу (ДИСЕРИНК 2009) при чему последњих деценија јача отвореност књижевне компаратистике према историји, социологији, психологији и културној антропологији (СМОЛЕЈ 2002). Услед обухватања све већег броја објеката и појава из социокултурног простора који се осмишљавају као имаголошки релевантни, у европској (односно у јужнословенској) имагологији јача и интересовање за путопис (КЊИГА О ПУТОПИСУ 2001, ОСОЛНИК 2001; ДУДА 2007; БАСКАР 2008; ЈЕЗЕРНИК 2011). Обликује се обиман корпус путописних текстова који постају предмет научне интерпретације из перспективе културне антропологије и постколонијалних студија, књижевне тематологије, семиотике, социјалне психологије, историје и сл. У путописима долазе до изражаја битни аспекти формирања аутостереотипа и концепата датог народа

¹ naia_iv@yahoo.com

у различитим раздобљима његовог социокултурног развоја преко њиховог саодноса и разграничења према хетеростереотипима и концептима о другим народима при чему језички аспекти наведених процеса још увек нису довољно проучени. У том контексту путописи Јужних Словена у периоду формирања нација вредни су посебних систематских имаголошких истраживања.

Овде ћемо се конкретније осврнути на имаголошки релевантне елементе српског језика помоћу којих је структурирана слика Србије у путопису *Izlet v Carigrad* (1893) познатог словеначког писца Антона Ашкерца (1856–1912)². Како то показује сам наслов, крајњи циљ путовања јесте Цариград. Истовремено је у путопису поклоњена посебна пажња Словенима који насељавају источни део Балканског полуострва.³ Текст припада нефикционалном типу путописа који преовлађује у означеном периоду. Пошто представља публицистичко-уметничку популарну верзију туристичког водича, њега карактерише специфичан жанровски синкретизам. С једне стране аутор се позива на неки путопис Кретанова (Ватрослава Холза) о Београду који је „пре неког времена“ био објављен у *Narodu* (68), с друге стране писац се оградајује од водича и путописа у новинским прилозима у намери да представи и своју индивидуалну тачку гледишта.

Ашкерчеве путописне белешке састоје се од детаљног описа Цариграда и његове околине, путовања возом кроз Бугарску где посећује Пловдив и Софију, боравка у Србији укључујући обилазак Ниша и Београда, пловидбе паробродом низ Дунав до Оршове и описа Ђердапске клисуре. Главна тематска језгра у путопису повезана су с културом путовања, описивањем природних и градских знаменитости, историје и политике, културе, образовања, језика и религије. Наведене теме приказане су у оквиру популарних верзија одговарајућег географског, историјског, филолошког и сличних стилова словеначког књижевног језика дате епохе при чему су садржајне информације филтриране кроз жанровску матрицу туристичког водича. На основу тога се надоградајују субјективне интерпретације приповедача изражене стилским средствима публицистике и/или тривијалне литературе а такође и помоћу стилизованих елемената словеначког разговорног језика.

Начелно се ауторов субјективни став може изразити на два начина: 1) не подвргавајући деструкцији популарне верзије споменутих специјализованих стилских регистара и 2) обликујући релативно самосталне

² У овој расправи коришћен је текст *Izlet v Carigrad*. – Anton Aškerc. *Med Turki in Rusi* [spremná beseda Janko Kos]. Celje: Društvo Mohorjeva družba, 2006, 23–71.

³ Аналитички преглед развоја словеначке путописне литературе садржан је у вредним расправама В. Осолника, Б. Шмитка и А. Лаха – ОСОЛНИК 2001, ШМИТЕК 2002, ЛАХ 1983/1984.

микротекстовне целине у форми тзв. „путописних цртица“ које најчешће опонашају одређене књижевне и публицистичке жанрове. Наведени нивои структурисања другости испољавају се у оквиру свих тематских целина садржаних у путопису.

Према томе, главно средство вербализације слике другогa представљају стилски регистри језика посматрајуће културе. Језички елементи посматране културе у путописним текстовима своде се на топониме, антропониме, називе културних реалија, елементе разговорног језика, различите врсте цитата, натписа, наслова гласила, књига и сл. Јединице језика земље која је предмет путописног описивања модификују свој фонетски облик и семантичку структуру, претварају се у средство преношења информативних вредности и изрицања евалуативног и експресивног односа према означеним објектима или појавама. Њихова имаголошки релевантна употреба биће приказана на основу неколико примера из различитих тематских поља.

1. Култура путовања

Ашкерц описује прелажење турско-бугарске границе у посебној жанровској микроструктури у облику цртице. У улогама и међусобним односима између путника и царинских и полицијских службеника аутор открива аналогију са односима представника власти и поданика у датој држави (Хабзбуршкој монархији?) при чему се актуелизује вертикална оса просторне метафоре горе – доле (супериорност – подређеност). У опису чиновa цариника употребљавају се изрази карактеристични за језик државног протокола у вези са посетом достојанственика или владара; реаговање путника је, према томе, приказано као израз потчињености (53–54). У датом одломку се средствима словеначког административног стила на ироничан начин изражава негативан став према царинским формалностима на балканским границама.

Према путописцу поред саме државне границе између Турске и Бугарске друго главно разграничење између Оријента и балканског Југа јесте разлика у писмености и језицима, а пре свега – прелажење с арабице на ћирилицу. На основу тога долази до вербализације концептуалног супротстављања арабица – турско – негативна оцена/ ћирилица – словенско, бугарско, српско – позитивна оцена.

Ашкерц интерпретира арапско писмо на ироничан начин – помоћу експресивне лексеме *čire-čare* у значењу „нејасно написана, бесмислена слова“ (ССКЈ 2010) која оптерећују очи путника. Ћирилицу очекује с нестрпљењем (*skrajnji je čas*) и приказује недиференцирано као „своју“

у смислу „словенску“. Аутор успоставља контекстуалне синонимијске односе међу придевима *bolgarski*, *srbски* и *slovanski* у односу на ћирилско писмо (*Na postaji Harmanli zagledamo poleg turškega napisa tudi že našo slovansko cirilico, ki nas spremlja potem do Belega grada. Saj je pa tudi že skrajnji čas. Oči so mi bile še utrujene od turških „čire-čar“* A 53).

У целини узев, Ашкерчеву оцену о неприхватљивости граничних формалности на Балкану са словеначке тачке гледишта карактерише својеврсно имаголошко двојство. Аутор не прибегава отвореном изрицању негативног става при чему је његово ублажено реаговање израз његових словенофилских идеја. Није случајно што, изузимајући Турску, Ашкерц посебно коментарише ситуацију у Бугарској и Србији па њихове бирократске поступке оправдава тиме што су младе словенске државе: *Saj države, koder je pasport neobhodno potreben, nehoté kažejo, da so še – mlade. Potolaži te na Balkanu edino tó, da ti bolgarski in srbski uradniki pritiskajo na potni list vsaj samo slovanske besede „виденъ“ (viděn) in „виђен“ (vidjen) ...* A 54. Цитирани бугарски и српски ћирилски натписи који стоје у пасошима немају за циљ да пруже додатне практичне информације о одговарајућем поступку у складу са тематским специфичностима путничке литературе већ представљају израз специфичног типа идеологизације ћирилице као словенског писма који се испољава и у другим деловима текста.

Истицање имаголошке релевантности језичке проблематике у Ашкерчевом путопису потврђује специфичне предиспозиције напредне словеначке интелигенције из разматране епохе према осмишљавању културних посебности словенских народа преко језичког кода.

2. Природне знаменитости

У опису кањона реке Нишаве и Ђердапске клисуре поред епитета *prekrasen*, *krasen*, *diven*, *lep* аутор као контекстуални синоним даје придев (*divje*)*romantičen*. Припадност Ашкерца прелазном периоду од романтизма и реализма ка модернизму у словеначкој књижевности објашњава његово фокусирање на лексему (*divje*)*romantičen* и актуелизовање њеног асоцијативног потенцијала у тексту. Услед тога писац ствара један оригиналан прозаичан фрагмент у складу са романтичарским уметничким конвенцијама. У њему је Дунав пресонификован као снажан јунак који не наилази на препреке пролазећи кроз мађарску низију али улазећи у Ђердапску клисуру после Базијаша почиње да хучи и да се пени притиснут окомитим стенама. Поред приказа водене стихије помоћу фолклорног лика јунака као симбола борбености и слободољубља Ашкерц уноси

у опис и баладични елемент приказујући „тајанствено“ кретање брода у „мртвачкој“ тишини „као да га покрећу духови“ дуж глатке површине сличне језеру (70).

Као што је познато, поједини централноевропски природни феномени прерасли су у туристичке атракције захваљујући бројним легендама, књижевним, музичким и ликовним делима од чега већи број њих настаје управо у доба романтизма. У циљу легитимисања мање познате Ђердапске клисуре у групи стереотипизираних објеката Ашкерц укључује у путописни наратив размотрену популарну имитацију песме у прози као реминисценцију на замашне процесе идентификације из епохе романтизма.

Приликом формирања одређених стереотипних представа о Ђердапској клисури као општесловенском и европском природном феномену писац искоришћава и етимолошку проблематику. У опису једне стене – *Babakaj* – Ашкерц даје оригиналну имаголошку интерпретацију на основу псеудоетимолошке анализе. Аутор привидно омаловажава сам процес етимологизирања наведеног топонимијског назива истичући само његово српско легендарно порекло и занемарујући реконструкцију његове унутрашње форме. Истовремено уводи схематизовани лик неког сапутника Немца који изговара *Babakaj* као *papagaj* – *Na levi strani moli iz vode visoka skala, ki ji Srbi pravijo po neki pravljici „Babakaj“, neki Nemec pa je vštric mene to besedo izgovarjal po svojih jezikovnih zakonih „Papagaj!“* (69). На основу српско-немачких фонетских кореспонденција *b – p*, *k – g* настаје нова реч при чему стереотипне представе о њеном денотату изазивају комичан ефекат. Средствима вербалног комизма на еуфемистичан начин сугерише се да Немци не могу осетити и разумети самониклост српских природних лепота.

С тим у вези требало би узети у обзир битну улогу коју у формирању националне језичке идеологије у раздобљу словеначког препорода играју расправе о утврђивању словенског порекла топонима касније замењених одговарајућим немачким називима. Поступак успостављања немачко-словеначких фонетских кореспонденција у оквиру научне и народне етимологије има богату традицију још од краја 18. века (А. Линхарт) на коју се сто година касније надовезује и Ашкерц.

3. Посета Нишу

Концепт јунаштва у оквиру имаголошке категорије српско експонира се како у горе наведеном текстовном фрагменту посвећеном српској природи и Ђердапској клисури тако и у опису Ниша. У њему аутор

експлицитно приказује сложене асоцијативне механизме којима се дати фрагмент приказане стварности осмишљава да би се дошло до уопштених формулација одговарајуће стереотипне представе. Ашкерц полази од приказа једног српског официра у ресторану нишког хотела „Ориент“ при чему се истиче његов „јуначки стас“ (што претпоставља високи раст и физичку моћ), засукани бркови и испијање вина (*слатког македонца*). На основу апстраховања црта које су релевантне за идеализовани лик епског јунака ствара се асоцијација на Марка Краљевића: *Vštric mene sedel je pri sosedni mizi stotnik junaške postave. Ko si je tako sukal brke v vis ter pil z menoj vred sladkega makedonca, prihajali so mi zaporedoma verzi iz srbskih narodnih pesmi na misel* (65).

У том контексту аутор цитира три дистиха из народних песама на српском језику у којима се појављују карактеристични протагонисти из циклуса о Марку Краљевићу – његова мајка и коњ, један од сталних атрибута – чаша, симболички обележени хлеб и вино, при чему се пре-експонира поступак хиперболизације уведен и у опис српског официра (уп. објашњење да 12 ока износи око 17 литара):

*„Sinoć Marko večerao s majkom
Suva hljeba i crvena vina ...
ali:
Vino pije kraljeviću Marko,
Polak pije, polak šarcu daje ...
ali:
Čaša tanka, a malo duboka,
Nema u njoj, no dvanajest oka ...“65*

На основу овако структурисане аналогije у којој се назире интенција формулисања позитивне стереотипне представе, аутор приказује стереотипе словеначког социокултурног дискурса тадашње епохе у оквиру којих би унео и издвојио своју концепцију о вредности српског усменог народног стваралаштва.

Пре свега изриче се негативна оцена о односу словеначког образовног система и тачније наставника који нису упознали ауторову генерацију са лепотом српске народне поезије. При томе долази до изражаја негативна конотираност једне сложене имаголошке категорије датог периода. Аутор вербализује однос према српском фолклору помоћу двеју лексема – *zanikrnost* и *boječnost*. Прва изражава однос без неопходне бригае и пажње – валентна структура глагола од којег је изведена (ЖЕЛЕ 2011: 451) у складу с контекстом сугерише изрицање супериорности потенцијалног субјекта према безвредном објекту и упућује ка аксиолошком моделу карактеристичном за имаголошку категорију аустријско у односу на категорију словенско. Другом лексемом насталом од глаго-

ла *bati se* експлицира се реаговање на изложеност некој опасности, што би било алузија на положај Словенаца у Хабзбуршкој монархији. На тај начин се синтагмом *zanikrnost (ali boječnost?)* (66) износи негативна оцена имаголошке категорије аустрословеначко у оквиру које поткатегија аустријско присуствује имплицитно, као невербализована, док се негативна аксиолошка карактеристика категорије словеначко детаљније разоткрива у даљем излагању.

Став према словеначком образовању дат је кроз лик Ашкерчевог професора словеначког језика у Гимназији у Цељу који није показао својим ђацима ниједан стих из Вуковог зборника будући да је за њега једина света ствар била граматица. Негативно маркиран став о незаинтересованости образовног система за идеје словенске узајамности изражен је у еуфемистичној форми захваљујући употреби вербалне формуле спомињања преминулих људи (*Bog ti daj nebesa, ker je že umrl*).

Истовремено аутор се позива и на утврђене европске стереотипне представе о културном наслеђу истичући упоредивост српских народних песама с Хомеровим стваралаштвом: *In vender se Homeru moreju na stran postaviti iz vseh narodnih slovstev na svetu samo srbske narodne pesmi* 66.

У завршном делу разматраног текстовног фрагмента коначно је формулисана позитивна оцена о реализацији категорије српско у области народног стваралаштва и његове улоге у савременој књижевности. Пишчев став структурисан је као антитеза категорији словеначко у оквиру истог тематског поља. Није случајно што се у том циљу користи као кључна лексема *svet* у значењу 'достојан прославе због свог савршенства' која је употребљена у приказу схватања цељског професора о словеначкој граматици. Развијајући асоцијативни потенцијал дотичне лексеме Ашкерц вербализује своју тезу средствима библијског стила чиме утврђује представу о српском фолклору као појави која поседује највишу вредност према словеначким критеријумима: *In resnično, resnično vam povem: Kdor se ne prerodi v narodnem pesništvu v obče in v srbskih narodnih pesmih posebej, ne more dospeti v poezije nebeško kraljestvo ...* 66.

*

Размотрени примери употребе српских језичких елемената везани су за три микротекстовне целине дела које одражавају ауторова схватања у оквиру трију тематских поља.

1. У погледу културе путовања по Балкану Оријент експресом са словеначке тачке гледишта формулисана је негативна оцена о царинским формалностима при прелажењу граница. Док се имаголошка категорија турско једнозначно одређује као негативно маркирана, категоријама бугарско и српско приписује се еуфемистична негативна оцена што је резултат сло-

венофилске идеологије аутора који оправдава две словенске државе њиховим скорашњим формирањем. Из истог разлога се у наведеном тематском пољу разграничење категорија српско и бугарско с једне стране и турско с друге стране остварује аксиолошким супротстављањем ћирилске и арапске писмености са позитивним, односно – негативним предзнаком. Цитирање словенских ћирилских натписа на печатима у пишчевом пасошу конкретна је реализација сложене симбиозе међу имаголошким категоријама словенско, српско и бугарско преко којих се националне специфичности „туђих“ словенских култура поимају позитивно и као делимично „своје“.

2. У оквиру теме о српским природним знаменитостима утврђује се теза о постојању уникалних објеката који одговарају позитивним стереотипним представама о природној лепоти ван територије разматране културе. Категорија српско стиче позитивну аксиолошку обележеност. Истовремено теза о неспособности Европљана да је препознају и признају резултира негативном конотираношћу категорије немачко у примеру с топонимом *Бабакај*.

3. Утврђивање Ашкерчеве позитивне стереотипне представе о српској епској поезији досеже се њеним саодносом са постојећим позитивно конотираним европским представама о епском песничком савршенству (Хомер) као и са сложеном имаголошком категоријом аустрословеначко у оквиру које је компонента аустријско имплицитно и једнозначно негативно обележена док је компоненти словеначко дата еуфемистична негативна оцена. Наведени став одражава раздвојеност словеначке интелигенције дате епохе на присталице и противнике словенофилских идеја.

Путопис *Izlet u Carigrad* омогућава да се утврде и неке битне црте профила словеначког културног делатника последњих деценија 19. века. Аутор се истиче као представник једног круга напредне интелигенције који доприноси модернизацији словеначке националне културе делећи истовремено идеје панславизма Коларовог типа као и неославизма формираног на његовој основи.

Схему имаголошких категорија реализованих у размотреним текстовним фрагментима карактеришу два специфична сложена комплекса: 1) аустријско и словеначко и 2) словенско, српско и бугарско који одражавају посебности тадашњег друштвеноисторијског контекста. Стварајући своја дела на размеђи романтичарско-реалистичких и модернистичких естетско-књижевних струјања код Ашкерца се испољава још увек непрекинута веза с идејама романтизма у осмишљавању природе и фолклора. Писац поседује и високу лингвистичку културу коментаришући проблеме везане за графичке системе словенских писмених језика и принципе етимолошке анализе делећи схватање о великој социјалној битности језичке проблематике.

У том контексту употребљене српске језичке посебности – натпис *виђен*, топонимијски назив *Бабакај*, три дистиха из песама о Марку Краљевићу – карактерише делимична очуваност гласовног састава, графичког приказа и семантичких особина, а поред тога и двострука имаголошка маркираност као „туђе“ (српске) и „своје“ (словенске). Иако и малобројне, оне играју кључну улогу у тексту као својеврсне тачке пресецања међу предметном садржином путописног текста и његовом идеолошком подлогом. Преко српских елемената остварује се прелажење са интерпретационих стратегија путописног жанра у односу на конкретне садржине итинерарног типа на одговарајуће стратегије формирања стереотипа. Међутим, тематска поља туристичког и имаголошког дискурса не само што се ретко кад допуњују него се често могу и потпуно разилазити (уп. привидну неповезаност теме о царинским формалностима на граници и емблематичности ћирилице као словенског писма; о ресторану нишког хотела „Ориент“ и вредности српске епске поезије). Управо употребом размотрених српских језичких елемената постиже се концептуална спојивост (својеврсна семантичка кохерентност на макротекстовном нивоу) између конкретних и апстрактних тематских целина. Наведене српске језичке јединице због своје фрагментарности и делимичне различитости од језика посматрајуће културе поседују и потенцијал експресивног учинка који је аутор вешто користио.

Размотрени тип међусобног деловања и прожимања посматрајуће и посматране културе расветљава неке непроучене аспекте улоге језика у интелектуалној комуникацији.

Цитирана литература

- БАСКАР 2007: Baskar, Bojan. Načini potovanja in orientalistično potopisje v Avstro-Ogrski provinci. Primer Antona Aškerca. Ljubljana: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, Letnik 48, št. 1/2+3/4, 24–35.
- ДУДА 2007: Duda, Dean. Ostavljeno veslo na galiji nacije: književni modernizam i kultura putovanja. *Reč. Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja*, No 73/19, 97–117.
- ДИСЕРИНК 2009: Dyserinck, Hugo. Komparativistička imagologija onkraj „imanencije“ i „transcendencije“ djela, u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. (Priredili Dukić Davor, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković). Zagreb: Srednja Europa, 57–69.
- ЖЕЛЕ 2011: Žele, Andreja. *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ЈЕЗЕРНИК 2011: Jezernik, Božidar. *Divja Evropa*. Ljubljana: Slovenska matica.

- КЊИГА О ПУТОПИСУ 2001: *Књига о путопису. Зборник радова* (Уредник Слободанка Пековић). Београд: Институт за књижевност и уметност. Годишњак XVIII. Серија Б: Историја књижевности, 4.
- ЛАХ 1983/1984: Lah, Andrijan. Slovenski potopis, Лjubljana: *Jezik in slovstvo*. Letnik XXIX, št. 5, 163–171.
- ОСОЛНИК 2001: Осолник, Владимир. Путописи о јужнословенским земљама у словеначким часописима почетком 20. века, у: *Књига о путопису. Зборник радова* (Уредник Слободанка Пековић). Београд: Институт за књижевност и уметност. Годишњак XVIII. Серија Б: Историја књижевности, 4., 425–439.
- ССКЈ 2010: *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Elektronski vir) (glavni uredniški odbor: Anton Bajec ... (et al.)). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU; Kamnik: Anebis
- СМОЛЕЈ 2002: Smolej, Tone. Perspektive imagologije, у: *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti. Imagološko berilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 21–29.
- ШМИТЕК 2002: Šmitek, Zmago. Po stezah slovenskih potopiscev, у: 38. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ustvarjalnost Slovencev po svetu*. Zbornik predavanj. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Oddelek za slovanske jezike in književnosti. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 187–198.

Najda Ivanova

TRAVELING IN SERBIA FROM THE PERSPECTIVE OF THE
SLOVENIAN WRITER ANTON AŠKERC (1856-1912)
(Linguistic Aspects of Imagological Reception)

In this article we emphasize the necessity of a systematic investigation of the role of the language of the observed culture in structuring the essential, esthetic and ideological components of the image of the Other from the end of the 19th century. We explore the topic of the traveling culture represented in the travel writing *Izlet u Carigrad* (1893) by Anton Aškerc. In this context, the Serbian linguistic means for verbalizing Slovenian attitudes and stereotypes about Serbia in the aforementioned period are examined. That is why we discuss the opportunities for the systematic imposition of the methods of discourse analysis, or more precisely, those of text linguistics and linguostylistics within imagological investigations.

Key words: linguo-imagology, traveling culture, Slovenian travel literature, Anton Aškerc, the image of Serbia